

ประเพณีเถราภิเษก THE ABHISEKA OF BUDDHIST PRIESTS*

พิฑูร มลิวัดย์
Bhidhoon Malivan

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
Department of Religious Affairs, Ministry of Education

บทคัดย่อ

ประเพณีเถราภิเษก หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “บุญกองหด” หรือ “บุญกองฮด” คือประเพณีรื้อหน้าพระภิกษุสามเณรเพื่อสถาปนาขึ้นดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์เป็นการยกย่องเชิดชูพระภิกษุสามเณรด้วยลาภยศ สมณศักดิ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแตกต่างจากสมณศักดิ์ในภาคกลางประการหนึ่ง คือ สมณศักดิ์ในภาคกลางเป็นเรื่องพระราชทาน ส่วนสมณศักดิ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเรื่องประชาชนถวาย

การยกย่องเชิดชูพระภิกษุสามเณรโดยพิธีเถราภิเษกเป็นการปฏิบัติโดยประชา-
มติ พระภิกษุสามเณรที่จะได้รับเถราภิเษก จะต้องเป็นผู้จบหลักสูตรการศึกษาพระ
ปริยัติธรรมในดินนั้น ๆ และเป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย เป็นที่เลื่อมใสของประชาชน
ในการนิมนต์พระภิกษุสามเณรให้รับเถราภิเษก ผู้นิมนต์จะนำพานดอกไม้และรูปเทียน
ไปถวายเป็นเครื่องสักการะ เมื่อพระภิกษุสามเณรรับพานดอกไม้แล้วก็ถือว่าท่านรับ
นิมนต์แล้ว

ก่อนวันเถราภิเษกหนึ่งวัน จะมีการตั้งเครื่องไทยทานขึ้นเรียกว่า “กองหด”
หรือ “กองฮด” ไว้เท่าจำนวนผู้ที่ได้รับเถราภิเษก เครื่องไทยทานประกอบด้วยเครื่อง
สมณบริขาร เครื่องสาธารณูปโภค แผ่นเงินและแผ่นทองคำสำหรับจารึกนามพระภิกษุ
ผู้ได้รับเถราภิเษก เทียนต่าง ๆ และบายศรี สถานที่ประกอบพิธีเถราภิเษกนิยมปลูก
เป็นหอสงฆ์ ตั้งวางรศน้ำ คีลาอาสน์ (ก้อนหินสำหรับรองนั่งสงฆ์) และโถงน้ำหอม
เมื่อตั้งกองหดเสร็จแล้ว จะมีพิธีแห่สมโภชกองหด ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสำคัญและได้บุญมาก

* The Lustration of Buddhist Priests

ในวันเถราภิเษก เมื่อได้มงคลฤกษ์แล้ว พระเถระผู้เป็นประธานในพิธีมอบตาลบัตร์ให้พระภิกษุสามเณรผู้ได้รับเถราภิเษก สวมกระโจมมงคลให้ทุกรูป และนำไปสู่หอสงฆ นิมนต์ให้นั่งบนศิลาอาสน์ จุดเทียน ถวายผ้าไตรและเครื่องเถราภิเษก และทำพิธีสงฆน้ำหอมที่ศีรษะผู้ได้รับเถราภิเษก มีการสวดชยันโต ถิ่นฆ้องชัย พระภิกษุฆราวาส ประชาชนทุกวัยจะนำน้ำหอมไปร่วมสงฆด้วย เมื่อทำการเถราภิเษกเสร็จแล้ว พระภิกษุผู้ได้รับเถราภิเษกครองผ้าและกลับสู่ศาลาการเปรียญ ครั้นที่ประชุมพร้อมแล้ว พระผู้ได้รับเถราภิเษกที่มีอาวุโสที่สุดเป็นผู้ให้ศีล ประธานฝ่ายฆราวาสอ่านหิรัญบัฏและสุพรรณบัฏ ผู้เป็นเจ้าศรัทธาจะถวายหิรัญบัฏและสุพรรณบัฏ และเครื่องกองหดทั้งปวง เป็นการสิ้นสุดพิธีเถราภิเษก

ABSTRACT

The Abhiseka of Buddhist Priests, locally called, "Boonkōnghōd" is the sprinkling rite tradition for the establishment of the praiseworthy priests with ecclesiastical dignitaries. The way to honour the priests of the Northeast is different from that of the Central part: the latter bestowed by the king, the former praised by the people. Laudation of the exceptional priests by the Abhiseka is practised by public opinion. Successful priests with the completion of the course of the Tripitaka in accompaniment of strictness in Dhama Vinaya deserve Abhiseka. To invite the priests for Abhiseka, people present them with flower-trays, joss-sticks and candles. Acceptance of those offerings suggests the acceptance of the invitation.

On the eve of the Abhiseka Day, "Kōng Hōd", the offerings composed of eight necessary articles required by Buddhist priests, some utilities, silver plates and gold plates for engraving the names of the priests, candles and bai-sri* are provided equal in number to those of the priests accepting the invitation for the Abhiseka. A bath hall with troughs is constructed, a stone seat set up and a perfume jar provided. With the completion of these arrangements, people then celebrate the "Kōng hōd" with processions, the celebration of which is considered an important accomplishment which will bring them strong merit.

At the auspicious moment on the Abhiseka Day, a senior Buddhist priest, acting as the head of the ceremony, presents talipots to the Abhiseka priests, sets white round strings of yarn on their heads, and leads them to the bath hall. After having invited them to sit on the stone seat, the senior priest lights the candles, presents a suit of yellow robes and the Abhiseka utilities to each of the Abhiseka priests and pours perfume on their heads. Chayanto prayers are chanted by a group of priests, and the gongs of victory are sounded.

* Cooked rice topped with a boiled egg, used as offerings.

The other priests, laymen and people of all age pour the perfume to the Abhiseka priests through the troughs. The Abhiseka ceremony being over, the Abhiseka priests clothe themselves with yellow robes and return to a hall for sermons. With all present, the most senior Abhiseka priest gives the commandments, the leader of the laymen reads the silver plates and gold plates bestowing ecclesiastical dignitaries to the Abhiseka priests. Presented to the Abhiseka priests are silver plates and gold plates together with all "Kōng hōd". Thus ends the ceremony of Abhiseka of the Buddhist priests.

คำนำ

จารีตประเพณีของชาวไทยแต่ละภาคย่อมจะมีเอกลักษณ์แตกต่างกันไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม ขนบธรรมเนียมและค่านิยมของประชาชนในแต่ละภาค

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเพณีที่ชาวไทยนิยมปฏิบัติกันมาแต่สมัยโบราณได้แก่ประเพณีเถราภิเษก คือ พิธีรดน้ำพระภิกษุสามเณรเพื่อสถาปนาขึ้นดำรงสมณศักดิ์ พิธีดังกล่าวเป็นพิธีที่นำศึกษาและนำออกเผยแพร่ เพื่อให้ชาวไทยได้ตระหนักถึงคุณค่าและสาระประโยชน์ของสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งน่าจะได้ส่งเสริมอนุรักษ์ไว้สืบไป

ชาวไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง สืบต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งยังคงถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตราบเท่าทุกวันนี้ คือ "ประเพณีเถราภิเษก" ซึ่งนิยมเรียกกันเป็นสามัญว่า "บุญกองหด" หรือ "บุญกองฮด"

เถราภิเษก คือการรดน้ำพระภิกษุสามเณร เพื่อสถาปนาขึ้นดำรงสมณศักดิ์ เป็นการยกย่องเชิดชูพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ตามหลักฐานปรากฏว่าการเถราภิเษกนี้ได้เริ่มถือปฏิบัติกันมาจนเป็นประเพณีตั้งแต่เมื่อครั้งนครเวียงจันทน์ สมัยโบราณที่ยังมีการปกครองตนเองเป็นอิสระ และมีอาณาเขตครอบคลุมมาทั่วดินแดนซึ่งเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในบัดนี้ ดังที่สมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) ได้เล่าไว้ว่า "ความจริง เมืองเวียงจันทน์แต่ยังปกครองตนเองอยู่โดยเอกเทศได้รับรองพระพุทธศาสนาไปทำนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองตลอดแคว้นของตน.....ชาวเวียงจันทน์ได้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ได้ก่อสร้างปูชนียวัตถุไว้ให้เป็นประโยชน์แก่โลกตามสติกำลังกล่าวแล้วนั้น และได้ยกย่องสงฆ์สาวกผู้เป็นศาสนทายาทให้ดำรงฐานันดรศักดิ์ตามขั้นตามภูมิ" *

พิเคราะห์ดูตามพิธีเถรภิเษกที่ทำกันอยู่ในปัจจุบัน ทำให้เห็นว่ากรวยก่องเซตชูพระภิกษุสามเณร โดยพิธีเถรภิเษกนี้ เป็นการปฏิบัติโดยประชาคมติ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าประชาคมติที่ใช้ในเรื่องเถรภิเษกนี้เป็นของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง และสมณศักดิ์ที่พระสงฆ์ได้รับนั้น ก็เป็นของประชาชนโดยประชาชนเพื่อประชาชนโดยแท้ เพราะประชาชนเป็นเจ้าของ เป็นผู้ดำเนินการถวายทั้งพิธีเถรภิเษกนั้นก็เป็นการปฏิบัติที่อำนวยความสะดวกและความสุขความเจริญแก่ประชาชนโดยทั่วหน้า ประเพณีนี้จึงควรได้รับการยกย่องเซตชู และส่งเสริมให้คงอยู่ตลอดไป พิธีเถรภิเษกซึ่งนิยมถือปฏิบัติเป็นประเพณีอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีขั้นตอนการปฏิบัติตามลำดับดังนี้

การเลือกผู้รับเถรภิเษก

พระภิกษุสามเณรที่จะได้รับเถรภิเษกนั้น จะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสม คือเป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนดี จบหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมในดินนั้น ๆ (ดูข้อ (๕)) เป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัยเป็นที่เคารพเลื่อมใสของประชาชน ควรยกย่องเซตชูเป็นปูชนียะของประชาชนในดินนั้น ๆ เมื่อประชาชนเห็นร่วมกันว่าพระภิกษุสามเณรรูปใด มีคุณสมบัติเหมาะสม ก็จะพร้อมกันเลือกนิมนต์รูปนั้นให้ได้รับเถรภิเษกโดยประชาชน (ซึ่งมีกำหนด ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้า) ได้ประชุมปรึกษาหารือกัน และมีมติข้างมากเป็นอย่างใด ก็ปฏิบัติตามมตินั้น ส่วนมากมักเป็นมติเอกฉันท์ ประชาคมตินี้ นิยมปกปิดไว้เป็นความลับ มิให้รู้ถึงพระภิกษุสามเณรที่จะได้รับเถรภิเษกเพราะเกรงว่าท่านจะปฏิเสธการนิมนต์

การนิมนต์

การนิมนต์พระภิกษุสามเณรรับเถรภิเษกนั้น จะนิมนต์ล่วงหน้า หรือนิมนต์ในวันประกอบพิธีนั้นก็ได้ สุดแต่จะสะดวกและเห็นสมควร วิธีนิมนต์นั้น ผู้นิมนต์จะนำขันนิมนต์ ไปถวายเป็นเครื่องสักการะ (ขันนิมนต์นั้น ส่วนมากเป็นพานใส่ดอกไม้ และรูปเทียน) จะนิมนต์เปิดเผยหรือนิมนต์ปกปิดก็ได้ นิมนต์เปิดเผย นั้น คือผู้นิมนต์ถือขันนิมนต์ไปถวายพระภิกษุสามเณรผู้ควรแก่เถรภิเษกตามประชาคมติ เพียงให้ท่าน

ทราบความประสงค์ในการนิมนต์ ส่วนนิมนต์ปกปิดนั้น เป็นการนิมนต์โดยซ่อนชั้นนิมนต์ไว้ เช่นซ่อนไว้ในบาตร กระจิบข้าว หรือกล่องข้าว แล้วนำไปถวาย โดยมีให้รู้ว่าเป็นการนิมนต์รับเดราภิเชก เมื่อพระภิกษุสามเณรที่ประชาชนประสงค์จะนิมนต์รับบาตร กระจิบข้าว หรือกล่องข้าวแล้ว ก็ถือว่าท่านรับนิมนต์แล้ว ที่มีการนิมนต์ปกปิดก็เพราะพระภิกษุสามเณรบางรูป เป็นผู้ปฏิบัติมักน้อยสันโดษมาก แม้ประชาชนจะเลื่อมใส ท่านก็ไม่ยินดีรับเดราภิเชก จะอย่างไรก็ตาม เมื่อพระภิกษุสามเณรที่ประชาชนเคารพเลื่อมใสรับนิมนต์แล้ว ประชาชนก็จะพากันแสดงความตั้งใจ ถวายข้าว ๓ ถา และเปล่งเสียงสาธุชนพร้อมกัน

จริยวัตรของผู้ควรรับเดราภิเชก

การเดราภิเชก เป็นการสถาปนาขึ้นดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ เป็นการยกย่องเชิดชูพระภิกษุสามเณรด้วยลาภยศ พระภิกษุสามเณรผู้มีความประพฤติเหมาะสมที่จะได้รับเดราภิเชก จึงมีความสงวน เกรงจะเป็นผู้ติดลาภยศ หรือเครื่องสักการะ ท่านจึงมักวางตัวเป็นผู้น้อย สันโดษ ไม่ชวนขยายในการที่จะได้ลาภยศ ไม่แสดงอาการใด ๆ ที่จะเป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ต้องการลาภยศ จริยวัตรนี้นิยมปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดที่ท่านประพฤตินั้น เห็นจะเป็นเพราะประสงค์จะปฏิบัติตามพระพุทธโอวาทที่ปรากฏอยู่ในสักการสังยุต คัมภีร์สังยุตตนิคาย ที่ทรงเตือนพระสงฆ์มิให้หลงติดอยู่ในลาภสักการะ ทรงกำหนัดผู้หลงติดอยู่ในลาภสักการะว่าเป็นผู้จมอยู่ในกองมูตรกองมูล และการถือเครื่องครัดเช่นนั้น ก็เป็นการตัดการหาเสียงให้ตนเอง ทำให้เกิดประชามติที่บริสุทธิ์ เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

ตำแหน่งสมณศักดิ์

ได้กล่าวมาแล้วว่า เดราภิเชกนั้นเป็นการสถาปนาพระภิกษุสามเณรให้มีสมณศักดิ์ แต่สมณศักดิ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแตกต่างจากสมณศักดิ์ในภาคกลาง นอกจากมีชื่อตำแหน่งและระดับแตกต่างกันแล้ว ยังมีข้อแตกต่างที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ สมณศักดิ์ทางภาคกลางเป็นเรื่องพระราชทาน ส่วนสมณศักดิ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเรื่องประชาชนถวาย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า สมณศักดิ์เมืองหลวงเป็น

สมณศักดิ์หลวง สมณศักดิ์ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นสมณศักดิ์ราชฎี หรือ สมณศักดิ์ประชาชน

ตำแหน่งสมณศักดิ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น อาจแบ่งได้เป็น ๒ ฝ่าย คือ สมณศักดิ์ฝ่ายศึกษา และสมณศักดิ์ฝ่ายปกครอง หรือฝ่ายบริหาร

ก. สมณศักดิ์ฝ่ายศึกษา มี ๓ ระดับ คือ

๑. สำเร็จ

๒. วิชา

๓. ครู (กู)

พระภิกษุสามเณรที่ศึกษาเล่าเรียน จบหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมใน ถิ่นนั้น มีความหนักแน่นในพระธรรมวินัย มีปฏิปทานำศรัทธาเลื่อมใส ประชาชน ผู้อุปถัมภ์ก็จะพร้อมกันยกย่องเชิดชู ถวายสมณศักดิ์โดยพิธีเถรภิษก สถาปนาให้ดำรง ตำแหน่งสมณศักดิ์ตามลำดับ กล่าวคือ เถรภิษกครั้งแรก เป็น สำเร็จ ระดับที่ ๒ เป็น วิชา ระดับที่ ๓ เป็น ครู

ข. สมณศักดิ์ฝ่ายบริหาร มี ๕ ระดับ คือ

๑. ครูฝ่าย

๒. ครูด้าน

๓. ครูหลักคำ

๔. ครูลูกแก้ว

๕. ครูยอดแก้ว

พระภิกษุที่จะได้รับเถรภิษกให้ดำรงสมณศักดิ์ฝ่ายบริหารนี้ มักเป็นพระ เถระที่มีการศึกษาเล่าเรียนดี มีความหนักแน่นในพระธรรมวินัย เป็นที่เคารพสักการะ ของคฤหัสถ์และบรรพชิต และได้ผ่านการเถรภิษกฝ่ายศึกษามาแล้วไม่ต่ำกว่า ๗

ความหมายตำแหน่งสมณศักดิ์

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสุโส อ้วน) ได้ให้ความหมายตำแหน่งสมณศักดิ์ ทั้งสองฝ่ายไว้ว่า

ว. สนง. กก. วิจัย ช., ๒๕๒๕, ๑๔ (๑)

“๑. คำที่ว่า สำเร็จ นี้ บางเหล่าเรียกว่า สมเด็จพระเจ้า ที่จริง สำเร็จนี้เองกลายเป็น สมเด็จพระเจ้า ที่กลายเป็นเช่นนั้น น่าจะเป็นเมื่อรวมการปกครองเป็นอันเดียวกันนี้เอง คือ จำเดิมแต่นั้นมา การติดต่อกับกรุงเทพฯ ก็มากขึ้น ครั้นไปได้ยินได้ฟังที่ท่านร้องเรียก พระราชาคณะผู้ใหญ่ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็น สมเด็จพระเจ้า ก็จดจำได้ เมื่อกลับถึงบ้านถึงช่องก็ เอามาร้องเรียก สำเร็จ ของตนว่า สมเด็จพระเจ้า โดยสำคัญว่าเหมือนกัน เพราะ ๒ คำนี้มี สำเนียงใกล้เคียงกัน ความจริงเรื่องนี้ ได้พยายามสังเกตสำเนียงของชาวชนบทผู้อยู่ห่างไกล ชุมชนที่ยังเคร่งอยู่ในลัทธิธรรมเนียมเก่า ๆ สำเนียงมักเป็น สำเร็จ ทั้งนี้ จึงเป็นอันยุติ ว่า ท่านที่บัญญัติแรก คงเป็นสำเร็จแน่ และมีข้อที่จะฟังอ้างได้ คือท่านผู้เฒ่าผู้แก่ที่ควร จะเชื่อฟังได้ ได้เล่าให้ฟัง จำได้เป็นลาง ๆ ว่า ธรรมเนียมของพระสงฆ์ชาวเมือง เวียงจันทน์แต่โบราณกาลนั้น ทั้งหลักสูตรไว้ให้กุลบุตรเล่าเรียน มีลำดับดังนี้ ๑. สวดมนต์ ๒. มุลกัจจายนะ ๓. พระวินัยทั้ง ๕ คัมภีร์ ๔. ธรรมบท ๕. ทศชาติ ๖. มงคลกัปนี้ ๗. วิสุทธีมรรค ๘. อภิธัมมัตถสังคหะ”

“นอกจากนี้แล้วแต่จะเรียนอะไรต่อไป แต่สวดมนต์นั้นแบ่งเป็น ๓ หมวด เรียกว่า สวดมนต์น้อย คือ มงคลน้อย ได้แก่ ๗ ตำนาน สวดมนต์ใหญ่ คือ มงคล หลวง ได้แก่ ๑๒ ตำนาน นี้นหมวดหนึ่ง สวดมนต์กลาง คือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มหาสมยสูตร อนัตตลักษณะสูตร อาภิตตปริยายสูตร และมาติกา นี้นหมวดหนึ่ง สวด มนต์ปลาย คือ สัททา (สูตรกัจจายนะที่ยังไม่ได้แปล) อภิธัมมัตถสังคหะ แลปาติโมกข์ นี้นหมวดหนึ่ง นอกจากนี้ ๓ หมวดนี้ก็มิเบ็ดเตล็ดตามควร แต่นัยว่าวิธีสวดเหมือนกันทุก บ้านทุกเมือง ไปไหน ๆ เข้าสวดกันได้ทั้งนั้น ไม่ขัดข้อง และมีกลเม็ดอยู่หน่อย นานัก คือเมื่อทำวัตรเสร็จ ก็ตั้งนม ๓ จบ แล้วก็เริ่มสวดพระพุทธรูปว่า อเนกชาติสังสาร ฯลฯ ตณฺหํ ขยมชฺชคาคิ ปฐมพุทฺธวณฺํ นิฏฺฐิตํ แล้วสวดไปตามเกณฑ์เมื่อจะจบต้องสวด บัจฉิมพุทฺธวณฺํ ว่า หนุททานิ ภิกฺขเว อามนุตยามิโว, วยธฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาคิ ปจฺฉิมพุทฺธวณฺํ นิฏฺฐิตํ. แล้วก็เลิก ดังนี้แทบทุกแห่งหน”

“ตามที่บรรยายมานี้เพื่อจะได้ส่องเห็นรูปโครงของหลักสูตร ด้วยว่าผู้ที่จะได้ รับสถาปนาในฐานะนักรศกก็เป็น สำเร็จ เป็น ซา เป็น กู ทั้ง ๓ นี้ น่าจะเป็นผู้ได้เรียนจบ หลักสูตรโดยอนุรูปของตน ๆ ทั้งนี้ สำหรับผู้ที่จะได้รับฐานะนักรศกก็เป็น สำเร็จ น่าจะ

หมายเพียงเรียนจบหลักสูตร อันเป็นบุพพภาคเบื้องต้น คือเรียนสวคมนตรีจบ และเรียน มุลกัจจายนะจบ ทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นเกณฑ์ จะเป็น จั้ว หรือ เป็น เจ้าหัว ก็ตาม เมื่อเรียน จบตามเกณฑ์แล้วก็สถาปนาขึ้นเป็น สำเร็จ ได้ทั้งนั้น คือ แปลว่า เป็นผู้เรียนสำเร็จตาม หลักสูตรเบื้องต้นนั่นเอง จั้ว กับ เจ้าหัว เมื่อได้เป็น สำเร็จ แล้ว สำเนียงที่ร้อง เรียกสับ เปลี่ยนกัน คือ ถ้าเป็น จั้ว ใช้คำ สำเร็จ นำหน้า ถ้าเป็น เจ้าหัว ใช้คำ สำเร็จ ไว้หลัง ตัวอย่าง สำเร็จจั้ว เจ้าหัวสำเร็จ ส่วนนามเดิมใส่ต่อท้ายเพิ่มอีก เช่นว่า สำเร็จจั้วทอง เจ้าหัวสำเร็จแก้ว ดังนี้”

“อนึ่ง ได้ยินว่าชาวเมืองนครหลวงพระบาง มีการสถาปนาพระสงฆ์ให้ดำรง ฐานันดรศักดิ์เป็น สาธุ และชาวเมืองเชียงตุง มีการยกย่องพระสงฆ์ให้มีตำแหน่งเป็น สิทธิ ก็ สาธุ ของหลวงพระบาง และ สิทธิ ของเชียงตุง ก็แปลว่า สำเร็จ เหมือนกันกับ ของเวียงจันทน์ แต่น่าจะหมายความสำเร็จต่างกัน คือทางหลวงพระบางกับเชียงตุงน่าจะหมายสำเร็จศาสนกิจ ทั้งปกครองหมู่คณะ ทั้งสั่งสอนประชาชนพลเมือง จึงเลือก ยกย่องแต่ผู้ที่ตั้งอยู่ในเดรภูมิ ทั้ง ๒ เมือง ส่วนทางเวียงจันทน์ น่าจะหมายเพียงจบ หลักสูตรดังกล่าวแล้วข้างบนนั้น”

“คำที่ว่า ซา นี้ บางมติเห็นว่ามาจากภาษาจีน ซึ่งแปลว่าสาม แต่จะหมาย อะไรมองยังไม่เห็น หรือจะหมายถึงก็ได้บรรพชาอุปสมบทแล้วนี้ส่วน ๑ ได้รับศักดิ์เป็น สำเร็จ นี้ส่วน ๑ และได้รับศักดิ์เป็น ซา นี้ส่วน ๑ รวมเป็น ๓ ฉะนั้น แต่เหตุผลไม่สนิท และบางมติเห็นว่า ซา คำนี้มาจาก อุปชฌายะ เว้นแต่พูดทั้งคำต้นคำปลายเสีย เหลือแต่ ณา ซ้ำพูด ณา ไม่ชัด ก็กลายเป็น ซา ไป นี้ดูเหตุผลสนิท แต่มีทางที่จะฟังคำนี้เพราะ ผู้จะเป็นอุปชฌายะต้องตั้งอยู่ในเดรภูมิ แต่ส่วนนี้ผู้เป็นนวกภูมิก็เป็นได้ แม้ที่สุด จั้ว ก็เป็น ซา ได้ ความจริงจะเป็นอย่างไร ขอนักโบราณคดีจึงพิจารณาเถิด”

“อันที่แท้น่าจะเป็นอย่างนี้ คือผู้ที่ได้เล่าเรียนหลักสูตรบุพพภาคเบื้องต้นเสร็จ จนได้เป็น สำเร็จ แล้ว ยังมีความพยายามเล่าเรียนขึ้นไปในเบื้องต้นจนมีปริชาสามารถ รอบรู้แตกฉานในห้องปฏิกรรมโดยอนุรูปมีคุณควรเป็นที่เฉลิมพระศาสนาได้ จึงยกย่อง ให้ดำรงในฐานันดรศักดิ์เป็น ซา ผู้ที่จะได้รับตำแหน่งนี้ต้องเป็น สำเร็จ มาก่อนทั้งนั้น

ถ้าเป็น จัว ก็เรียก ซาจัว ถ้าเป็น เจ้าหัว ก็เรียกว่า เจ้าหัวซา เมื่อหมายคุณเช่นนั้น คำที่ว่า ซา น่าจะมาจากคำว่า ปรีชา ซึ่งแปลว่ารอบรู้ เว้นแต่พูดทั้งคำตันเสีย เหลือแต่ ซา ซ้า พูด ซา กลายเป็น ซา ไป ดังกล่าวแล้วนัยก่อน”

“๓. คำที่ว่า คุณ ก็คือ ครู นั่นเอง ผู้ที่จะได้รับตำแหน่งนี้ น่าจะเลือกผู้ที่ ประกอบด้วยสมบัติ ๒ อย่าง คือ เป็นผู้พ้นจากนวกภูมิและมัชฌิมภูมิ ตั้งอยู่ในเถรภูมิ แล้ว เรียกว่ามีวัยสมบัติ และเป็นพหูสูตรได้เล่าเรียนมาก ควรเป็นครูอาจารย์สั่งสอน อรรถธรรมแก่กุลบุตรได้ ทั้งได้รับศักร์เป็น สำเร็จ เป็น ซา มาแล้ว เรียกว่าคุณสมบัติ ที่ประกอบด้วยวุฒิทั้งสองนี้ จึงได้รับยกย่องเป็น เจ้าหัวคุณ ก็คือควรเป็นครูผู้สั่งสอน นั่นเอง ความจริงผู้ที่จะได้ตำแหน่ง สำเร็จ ซา คุณ ทั้ง ๓ นี้ เมื่อเจ้าภูมิปาละยังดำรงเป็น เจ้าของอยู่นั้น น่าจะต้องเล่าเรียนจบหลักสูตรตามหลักเกณฑ์ หรืออาจมีการสอบสั่งเสียก่อนแล้วจึงได้ ครั้นมาภายหลัง ราชฎรเป็นเจ้าของ การยกย่องให้เป็น สำเร็จ ซา คุณ ก็แล้วแต่เมตติของราชฎรในดินนั้น ๆ จัดไปโดยความเห็นของตนที่เห็นว่าสมควร ไม่มีเกณฑ์ที่จะเลือกหาผู้ประกอบด้วยคุณธรรมมาตั้งแต่ง เมื่อเป็นเช่นนี้วิธีการก็เรียกลง การตั้งแต่งก็กลายเป็นพิธีทำบุญไป ความจริงที่รักษาภาพมาได้ก็จะเป็นเพราะกลายเป็น พิธีทำบุญนั่นเอง”

“๔. คำที่ว่า ฝ่าย นี้ เป็นตำแหน่งสำหรับผู้ปกครองหมู่ส่วนหนึ่ง ผู้ที่จะได้รับตำแหน่งนี้ได้ ย่อมเป็น เจ้าหัวคุณ มาก่อน คือเป็นผู้สามารถในอันสั่งสอนและคุ้มครอง สงฆ์ตลอดประชาชนพลเมือง ให้ดำเนินไปสู่สัมมาจรรีอันดีงาม จึงได้รับยกย่องให้เป็น เจ้าหัวคุณฝ่าย ตำแหน่งนี้น่าจะได้อนุโลมตามที่ฝ่ายบ้านเมืองจัดการปกครองชนบท คือ จัดให้มีเจ้าหน้าที่เรียกว่า ท้าวฝ่าย และ ตาแสง ปกครองราชฎรเป็นส่วน ๆ เทียบเหมือน กำนันหรือนายตำบลทุกวันนี้ เจ้าหัวคุณฝ่าย น่าจะเทียบเท่าท้าวฝ่าย ต่างแต่ว่าส่วนหนึ่ง คุ้มครองสงฆ์ส่วนหนึ่งคุ้มครองราชฎร น่าจะเหมือนเจ้าคณะหมวดกับนายตำบลในบัดนี้”

“๕. คำที่ว่า ด้าน นี้ ก็เป็นตำแหน่งสำหรับผู้ปกครองหมู่ส่วนหนึ่ง คู่กัน กับตำแหน่งฝ่าย แต่จะมีอำนาจหน้าที่ต่างกันอย่างไรนั้นไม่ทราบแน่ สังกะทรูปโครง เกือบเป็นอันเดียวกัน เมื่อยังไม่ได้คิดว่าจะแต่งเรื่องนี้ ที่จังหวัดอุบลราชธานียังมีภาพ ปรากฏอยู่ เสียหายที่ไม่ได้สนใจในเรื่องนี้ให้รู้จักเหตุผลไว้ แต่เมื่อมามองคืนไปดูภาพที่

เป็นอยู่ในเวลานั้น คือเจ้าหัวคูตันอยู่ที่วัดทุ่ง เบื้องปัจฉิม ทางตำบลชีทวน เจ้าหัวคูฝ่ายอยู่ที่วัดพระแก้วเบื้องบูรพาทางตำบลคอนมตแดง เมื่อเช่นนั้น ด้าน กับ ฝ่าย นำให้เห็นเป็นอย่างเดียวกัน ได้สืบดู บางเมืองก็มีแต่เจ้าหัวคูตัน นี้ก็สื่อให้เห็นว่า ถ้ามีตำแหน่งหนึ่งแล้ว อีกตำแหน่งหนึ่งไม่ต้องมีก็ได้ หรือจะว่า ด้าน เทียบกับ แขวง ฝ่าย เทียบกับหมวด ตุ๊กก็เข้าท่าเข้าที่ แต่เห็นว่าอาจเหลือวิสัย เพราะรูปโครงการปกครองทุกส่วนในครั้งกระโน้น ยังไม่แสดงรูปว่าจะเป็นอย่างนั้นอย่างไรก็ดี ขอท่านผู้นักโบราณคดีจงพิจารณาเถิด”

“๖. คำที่ว่า หลักคำ น่าจะหมายว่าเป็นตำแหน่งสำคัญ เปรียบด้วยหลักที่หล่อด้วยทองคำ เป็นของที่มั่นคงแน่นหนา (มีค่ามาก) ไม่คลอนแคลน ผู้ที่จะได้ดำรงในตำแหน่งนี้ ต้องเป็นผู้มีธรรมเป็นหลัก หัวจกมั่นคงในอันประกอบศาสนกิจ จึงจะได้รับยกย่องเป็น เจ้าหัวคูหลักคำ ตำแหน่งนี้เทียบกับเจ้าคณะจังหวัดในบัดนี้ไม่ผิด เพราะเมืองหนึ่งย่อมมีได้แต่รูปเดียวจกกัน แม้ถึงราษฎรบางเหล่าร้องเรียกเจ้าคณะจังหวัดว่า เจ้าหัวคูหลักคำ ก็มีบางเหล่าเรียกว่า เจ้าหัวคูหลวง ก็มี ที่ร้องเรียกคำหลังนี้ น่าจะมีความหมายว่าได้รับแต่งตั้งมาจากในหลวงนั่นเอง”

“๗. คำที่ว่า ลูกแก้ว นี้ ก็เป็นตำแหน่งส่วนหนึ่ง ไม่แน่ว่าจะมีชั้นภูมิเพียงไร เรื่องนี้ได้วิจารณ์มานาน เห็นว่าเป็นตำแหน่งรอง ที่ควรรับมรดกจากท่านที่เป็นสังฆบิดร เหมือนลูกอันควรรับมรดกจากบิดาฉะนั้นเดิมตำแหน่งนี้ น่าจะมีแต่ในเวียงจันทน์แห่งเดียว ผู้ที่จะได้ดำรงตำแหน่งนี้ ก็น่าจะเลือกผู้สามารถในศาสนกิจ มีคุณควรเป็นศาสนทายาทของท่านที่เป็นสังฆนายกได้ จึงได้รับยกย่องเป็น เจ้าหัวคูลูกแก้ว ครั้นมาภายหลังได้เห็น บางเมืองนำมายกย่องกันขึ้นก็มี”

“๘. คำที่ว่า ยอดแก้ว นี้ เป็นตำแหน่งที่สูงสุด คือเป็นสังฆนายกประกอบด้วยคุณสมบัติและวัยสมบัติ ทั้งเป็นครูฐานิยบุคคลผู้ควรเคารพยำเกรงของสังฆมณฑลและเจ้าภูมิปาละ พสกนิกรตลอดแคว้น จึงสถาปนาขึ้นให้เป็น เจ้าหัวคูยอดแก้ว เพื่อเป็นยอดเป็นจอม เป็นที่เฉลิมพระศาสนาเฉพาะมีอยู่แต่เมืองเวียงจันทน์แห่งเดียว”^๑

พระอรียานุวัตร (อารีย์ เขมจารีเถระ) วัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม เห็นว่า ตำแหน่งสมณศักดิ์ฝ่ายปริยัติ (ฝ่ายศึกษา) มี ๔ ระดับ โดยเพิ่มตำแหน่ง ราชกุ

เป็นตำแหน่งระดับที่ ๔ สมณศักดิ์ฝ่ายบริหาร มี ๖ ระดับ โดยเพิ่มตำแหน่ง ราชคุณหลวง เป็นตำแหน่งระดับ ๖ จึงรวมสมณศักดิ์ทั้งสองฝ่าย เป็น ๑๐ ตำแหน่ง

ในสมณศักดิ์ฝ่ายศึกษานั้น เฉพาะตำแหน่ง ราชคุณ ท่านเจ้าคุณอรุณานุวัตรได้เล่าไว้ตามที่ได้อินมาว่า “อนึ่ง พวกที่เคยบวชเรียนเก่าแก่สมัยก่อนได้เล่าให้ฟังว่า ทางเวียงจันทน์ได้นิมนต์ภิกษุสามเณรเป็นครูบาอาจารย์สอนลูกเจ้านาย ท้าวเพี้ย อยู่ในความอุปถัมภ์ของกษัตริย์โดยใกล้ชิด เพื่อทรงประสงค์ให้บรรดาราชโอรส มีความสำคัญเลื่อมใสรัก ถึงจะมีปโรหิตาจารย์ประจำอยู่ ก็เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว

ภิกษุ เป็น เจ้าหัวราชคุณ

สามเณร เป็น ราชคุณจั่ว.....

ในชนบทภิกษุได้รับสถาปนาแต่งตั้งเป็น คุณ นี้ คงมีกันตั้งทั่วไป ส่วนตำแหน่ง ราชคุณ คงมีแต่เวียงจันทน์หรือทางเมืองหลวงพระบางเท่านั้น..... ที่ปรากฏในพงศาวดารภาคที่ ๗๐ หอพระสมุดแห่งชาติ มีข้อความกล่าวถึง ราชคุณจั่ว ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินในเวียงจันทน์ ทรงสถาปนาสามเณร สี่ดา เป็น ราชคุณจั่วสี่ดา”

ส่วนสมณศักดิ์ฝ่ายบริหารทั้ง ๖ ระดับนั้น ท่านเจ้าคุณอรุณานุวัตรได้สันนิษฐานไว้ว่า “...คุณฝ่าย น่าจะมีหน้าที่บริหารฝ่ายใต้ฝ่ายเหนือ แยกปกครองเป็นฝ่ายตะวันตก ตะวันออก กระทบ เพราะหาหลักอ้างอิงยาก ส่วน คุณด้าน นั้น สูงกว่า คุณฝ่าย ทางหน้าที่ ตำแหน่ง ปกครองด้านเหนือ ด้านใต้ ที่ว่าฝ่ายด้านคือฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้ ด้านเหนือ ด้านใต้ นั้นเอง จะมีเขตปกครองกว้างแคบ มียุคอย่างไร ยากที่จะสันนิษฐาน.....”

“ส่วน คุณหลักคำ นั้น เป็นตำแหน่งยศซึ่งปกครองหมู่คณะในเขตกว้าง ประกอบการบริหารหนักแน่น มั่นคงในพระธรรมวินัย บางแห่งเรียกว่า เจ้าหัวคุณหลวง คงได้รับแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์จึงมีหลวงท้าวท่าย เทียบกับชั้นเจ้าคณะจังหวัด เพราะคุณหลักคำนี้มีเฉพาะหัวเมืองใหญ่เท่านั้น”

“ในการตั้งคุณลูกแก้ว ส่วนมากเห็นว่ามีเฉพาะเวียงจันทน์ หลวงพระบาง ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงสถาปนา คงเหมือนเป็นทายาทของ คุณอดแก้ว กระทบ หรือมิฉะนั้นช่วยภาระบริหารรองคุณอดแก้ว ซึ่งคล้ายกับภาระด้านอุตุร บริหารฝ่ายซ้ายของ ราชคุณหลวง คุณอดแก้ว นั้น บริหารฝ่ายขวา ท่านผู้เป็นราชคุณหลวง เป็นประมุขสงฆ์

คือตำแหน่งสังฆราชนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนั้น ได้ความว่า กุฎกแก้ว เป็นเจ้าคณะฝ่ายชาย
กุยออดแก้ว เป็นเจ้าคณะฝ่ายขวา”

“ตำแหน่งกุยออดแก้ว นั้น เป็นตำแหน่งรับสนองพระบัญชา จุฑตำแหน่ง
บัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราชเท่ากับตำแหน่งสังฆนายก ท่านที่ได้รับ
แต่งตั้งนี้ มีคุณสมบัติ วัยสมบัติ เป็นที่เคารพยำเกรงของสังฆมณฑลจริง ๆ คนเก่าแก่
ชั้นปูล่วงไปนาน ได้เล่าให้ฟังว่า มีเฉพาะเวียงจันทน์เท่านั้น ที่หัวเมืองต่างๆ ไม่เห็น
มี ดังนั้น พอเชื่อถือได้ว่าตำแหน่งนี้สำคัญเท่ากับรองสมเด็จพระสังฆราช โดยเฉพาะพระ-
มหากษัตริย์ทรงสถาปนาเถรภิษกด้วยพระองค์เอง กระจ่าง”

“ตำแหน่งราชกุหลวง คงเป็นชั้นสกลมหาสังฆปริณายก ในพงศาวดารภาค
อีสาน ท่านราชกุหลวง หลวงพ่อโพนเสม็ด ได้รับตำแหน่งเป็นสำคัญรูปหนึ่ง ในสมัย
เวียงจันทน์เกิดยุคเข็ญ ท่านได้พาญาติโยมหนีไปอาศัยอยู่เขตกรุงกัมพูชา ภายหลังกลับ
คืนมาอยู่นครจำปาศักดิ์ ประชาชนส่วนมาก ร้องเรียกท่านโดยฐานนับถืออย่างยิ่งว่า
ราชกุหลวงขี้หอม บ้าง ซึ่งอัฐิธาตุของท่านได้บรรจุไว้ที่วัดธาตุเจ้าหัวคูขี้หอม ในนคร
จำปาศักดิ์ อัฐิธาตุของท่านอีกส่วนหนึ่ง (มีผู้) ก่อธาตุบรรจุไว้ในบริเวณพระธาตุพนม
ปรากฏมาตราบเท่าทุกวันนี้”^๒

สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) ได้บันทึกเรื่องพระครูโพนเสม็ดไว้ว่า
“ก็แหละรูปที่ปรากฏชื่อในพงศาวดารภาคอีสานว่า พระครูโพนเสม็ดคนนั้น นับว่าท่านเป็น
เจ้าหัวกุยออดแก้วองค์หนึ่ง ท่านอยู่ที่วัดโพนเสม็ด ประชุมชนจึงร้องเรียกท่านตามนาม
วัดว่า เจ้าหัวกุยโพนเสม็ด ดังได้ยินว่าปางหนึ่ง ในเมืองเวียงจันทน์เกิดยุคเข็ญไม่มี
สำราญ ท่านจึงพาญาติโยมผู้ร่วมฉันทะ หนีไปอาศัยอยู่ในเขตกรุงกัมพูชา ต่อมา
เหตุให้ไม่เป็นที่พึงใจในที่นั้นอีก จึงได้พาญาติโยมถอยกลับคืนมาอยู่ที่นครจำปาศักดิ์
ประชุมชนในที่นั้นก็นับถือเป็นอย่างยิ่ง จนถึงร้องเรียกท่านโดยฐานเป็นที่นับถือ
ว่า เจ้าหัวคูขี้หอม ในอีสาน ท่านก็มีรณภาพในนครจำปาศักดิ์นั่นเอง ประชุมชนมีเจ้าผู้
ครองนครเป็นประธานได้พร้อมกันทำฌาปนกิจเป็นการใหญ่ ตามประเพณีนิยม แล้วจึง
ก่อธาตุครอบรวมลงในที่ฌาปนกิจนั้น แล้วก็ตั้งให้เป็นวัด เรียกว่า วัดธาตุเจ้าหัวคูขี้หอม
มาจนทุกวันนี้ ส่วนอัฐิของท่านนั้น เจ้าผู้ครองเมืองได้นำขึ้นไปก่อธาตุบรรจุไว้ในบริเวณ
แห่งธาตุพนม แขวงจังหวัดนครพนม ยังปรากฏอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้”^๑

เมื่อพระครูโพนเสม็ดบวชเป็น จ้าว (สามเณร) จนกระทั่งได้อุปสมบทเป็น ภิกษุ เป็นพระมหาเถระและมรณภาพเมื่ออายุได้ ๕๐ ปี ปรากฏว่าท่านผู้นี้เมื่อเป็น จ้าว อยู่ นั้น พระเจ้าแผ่นดินแห่งนครเวียงจันทน์ได้สถาปนาเป็น ราชาจ้าว เมื่ออุปสมบท แล้วไม่ปรากฏว่าได้รับสถาปนาขึ้นดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ แต่พระเถระที่เป็นอุปัชฌายา-จารย์ของท่านในครั้งนั้น มีสมณศักดิ์เป็นที่ พระครูยอดแก้ว^๓

พิเคราะห์ตามมติของสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (ติสุโส อ้วน) และของ พระอริยานุวัตร (อริย์ เขมจารีเถระ) กับข้อความที่ปรากฏในพงศาวดารดังกล่าว เห็นว่า สมณศักดิ์ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่สมัยเวียงจันทน์ โบราณนั้น น่าจะมีเพียง ๘ ระดับ คือ สมณศักดิ์ฝ่ายศึกษา มี ๓ ระดับ ฝ่าย บริหาร มี ๕ ระดับ ตรงตามมติของสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ ดังกล่าวในตอนต้น เมื่อปี ๒๕๐๐ ได้สืบถามชาวเวียงจันทน์และหลวงพระบาง ก็ได้ความตรงกันว่า สมณศักดิ์ในเวียงจันทน์ในเวลานั้น สมณศักดิ์ที่ พระยอดแก้ว เป็นตำแหน่ง สูงสุด คือเป็นตำแหน่งถวายองค์สมเด็จพระสังฆราช สกลสังฆปริณายก เพียง องค์เดียว ฉะนั้น ราชครู และ ราชครูหลวง ตามมติของท่านเจ้าคุณพระอริยานุวัตร นั้นน่าจะเป็นเพียงคำเรียกพระภิกษุสามเณร ผู้ได้รับหน้าที่เป็นครูอาจารย์ถวายความรู้แก่ พระราชโอรส ลูกเจ้านาย ท้าวเพี้ย ดังกล่าวแล้ว

กองทด (กองฮอด)

เมื่อชาวบ้านและชาววัด คือประชาชนและพระสงฆ์ได้ประชุมตกลงกันจะจัด ให้มีพิธีเถรภิษก เพื่อหัดสรงพระภิกษุสามเณรผู้เหมาะสมขึ้นดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ แล้ว ก็จะกำหนดวันเวลาและสถานที่ประกอบพิธีการตามมติที่ประชุม

โดยปกติเมื่อถึง มือโฮม หรือ วันโฮม คือวันรวมหรือวันเริ่มงาน ซึ่งเป็น วันก่อนวันงาน ๑ วัน จะมีการตั้งกองทด ขึ้นบนโรงธรรม หรือ หอแจก อันได้แก่ ศาลาการเปรียญ โดยตั้ง เครื่องกองทด และเครื่องประกอบกองทด ไว้เป็นกอง ๆ เท่าจำนวนผู้ที่ได้รับเถรภิษก มีการประดับตกแต่งให้สวยงามตามควรแก่สถิติกำลัง

ก. เครื่องกองทด เครื่องกองทด คือเครื่องเถรภิษก ซึ่งบางแห่งเรียกว่า บริหารเครื่องยศ ประกอบด้วย

๑. เครื่องสมณบริวาร ๘ อย่าง คือ ผ้าสะบง ผ้าจีวร ผ้าสังฆาฏิ (ไตรจีวร—ผ้าไตร) บาตร มีดโกน เข็ม ประคตเอว และผ้ากรองน้ำ (อย่างเดียวกับเครื่องบวชนาค)

๒. เครื่องสมณุปโภค ได้แก่เครื่องใช้สอยอันควรแก่สมณะบางอย่าง เช่น ผ้าห่ม ตาลปัตร มีดตัดเล็บ รองเท้า ร่ม ไม้เท้าเหล็ก วอมกาบ หรือ หว่อมกาบ (กระโจมศิรชะ) ที่นอน เสื่อ เตียงนอน ผ้านิสิตนะ เขียนหมาก สำหรับ กระโถน เป็นต้น

๓. หลาเงิน—หลาการค้า คือแผ่นเงิน (หิริญบัฏ) และแผ่นทองคำ (สุพรรณบัฏ) สำหรับจารึกนามผู้ได้รับเถรภิเษก ไม่มีกำหนดว่าชั้นไหนควรได้รับ หลาเงิน ชั้นไหนควรได้รับหลาค่า จะเป็นหลาชนิดใดก็ได้ ให้เลือกถวายตามศรัทธา แต่ส่วนมากมักเป็นหลาค่า หลาเงิน—หลาค่านั้น มีกำหนดขนาดยาวไว้แน่นอน ดังนี้

— ชั้นสำเร็จ ยาวเพียงตา คือวัดจากคางถึงตา (ของผู้ได้รับเถรภิเษก) จำนวนรูปละ ๑ หลา มีคำเรียกกำหนดขนาดเป็นสามัญว่า สำเร็จเพียงตา

— ชั้นชา ยาวเพียงหู คือ วัดจากหูซ้ายถึงหูขวา (ของผู้ได้รับเถรภิเษก) จำนวนรูปละ ๑ หลา มีคำเรียกกำหนดขนาดเป็นสามัญว่า ชาเพียงหู

— ชั้นครู ยาวสอบง่อน (รอบท้ายทอย) คือวัดจากท้ายทอยค้ำซ้าย ถึงท้ายทอยค้ำขวา (ของผู้ได้รับเถรภิเษก) จำนวนรูปละ ๑ หลา มีคำเรียกกำหนดขนาดเป็นสามัญว่า ครูสอบง่อน

ส่วนขนาดกว้างและหนาของหลานั้น ไม่มีกำหนดไว้แน่นอน กว้างประมาณ ๒-๓ นิ้ว หนาประมาณ $\frac{2}{3}$ ซม. หรือกว่านั้นก็ไ้ ตามแต่จะหาได้ ขนาดของหลาสำหรับสมณศักดิ์ฝ่ายบริหารทั้ง ๕ ระดับ มี ครูฝ่าย เป็นต้นนั้น คงอนุโลมตามหลาสำหรับสมณศักดิ์ชั้นครูในฝ่ายศึกษา แต่อาจให้มีลักษณะพิเศษหรือประณีตกว่าตามสมควร

สมณศักดิ์ชั้นครู (ฝ่ายศึกษา) นั้น นิยมถวายกันถึง ๓ ครั้ง ผู้ที่ได้รับเถรภิเษกชั้นนี้จึงได้สมญาว่า ครูหนึ่งหลา ครูสองหลา ครูสามหลา ตามลำดับครั้งที่ได้รับเถรภิเษก^๒

ข. เครื่องประกอบกองหด ได้แก่เครื่องสักการบูชาต่าง ๆ เฉพาะที่จำต้องมี จะขาดเสียมิได้นั้น ได้แก่เทียนเล่มบาท เทียนเล่มเบ็ย เทียนกิ่ง (เทียนง่า) เทียนเล็ก ชั้นหมากเบงจี่

— เทียนเล่มบาท คือเทียนที่ทำด้วยขี้ผึ้งแท้นัก ๑ บาท จำนวน ๑ คู่ (กองหดละคู่)

— เทียนเล่มเบ็ย คือเทียนที่ทำด้วยขี้ผึ้งแท้นัก ๒ บาท จำนวน ๑ คู่ (กองหดละคู่)

— เทียนกิ่ง คือเทียนที่ทำเป็น ๓ กิ่ง คล้ายกิ่งไม้ โดยเอาเทียนเล็กมา ๒ เล่ม เล่มหนึ่งทำเป็นต้น อีกเล่มหนึ่งหักตรงกลาง กะส่วนยาวออกไปให้เท่ากัน แล้วนำไปติดพันเข้าที่ ตรงกลางของเทียนที่ทำเป็นต้น ให้ปลายเทียนทั้ง ๒ ข้างงอขึ้นข้างบน ก็จะเป็นกิ่งรวมทั้งปลายเทียนที่ทำเป็นต้นด้วย ก็จะเป็น ๓ กิ่งพอดี เทียนกิ่งนี้บางแห่งเรียก เทียนง่า

— เทียนเล็ก เทียนนี้ใช้เพียง ๑ คู่ สำหรับถวายให้ผู้ได้รับเกียรติยศถือไว้บูชาในเวลาฟังคำอ่านหลาบเงิน—หลาบคำ หลังจากทอดสงฆ์แล้ว

— ชั้นหมากเบงจี่ ได้แก่พานบายศรี ใช้กองหดละ ๑ คู่ คือบายศรีซ้าย และบายศรีขวา

โองหด (โองหด) ได้แก่สถานที่เกียรติยศ นิยมปลูกเป็นหอสงฆ์ คือ ปลูกหอเล็ก ๆ ขึ้นพอจัดเป็นห้องสงฆ์น้ำได้ จะมีการประดับประดาให้สวยงาม (บางแห่งปลูกเป็นฮ้าน* ชั้นที่ข้างฮ้างหดทั้งสองข้าง) ที่โองหดนี้ จะต้องตั้ง ฮ้างหด ศีลาอาสน์ โองน้ำหอม ไว้ให้พร้อม

— ฮ้างหด คือรางสำหรับรดน้ำสงฆ์ผู้ได้รับเกียรติยศ บางแห่งเรียกว่า ฮ้างลิน ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ขุดเป็นราง ยาวประมาณ ๖ ศอก ทำเป็นรูปพญานาค ลงรักปิดทอง (รูปเหมือนเรือนาค) มี ๑ เศียรบ้าง ๓ เศียรบ้าง ๗ เศียรบ้าง มีราวเทียนอยู่กลาง ยาวไปแต่หัวตลอดท้าย เมื่อตั้งรางนั้น นิยมหันหัวรางไปทางทิศเหนือ หันปลายรางไปทางทิศใต้ และให้ส่วนหัวรางอยู่ภายนอกห้องสงฆ์ ส่วนหัวรางเข้าไปในห้องสงฆ์ ตรงคอราง

*ฮ้าน—ตรงกับคำไทยภาคกลางว่า รั้น หมายถึง ศาลเพียงตา

เจาะเป็นรูกลม ๆ สำหรับให้น้ำไหลลง ใช้ผ้าขาวทำเป็นถุงแขวนรองไว้ตรงรูที่น้ำไหลลง เพื่อกรองน้ำ ในถุงนั้นมีใบโพธิ์ ๗ ใบ และเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ตามที่เห็นสมควร

— ศิลาอาสน์ คือก้อนหินสำหรับรองนั่งสรงน้ำ บางแห่งใช้ก้อนหินขนาดสูงพอ นั่งห้อยขาได้ บางแห่งใช้ขนาดเตี้ยใช้นั่งขัดสมาธิ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บัลลังก์ศิลาหรือบัลลังก์ศิลาอาสน์ จัดวางไว้ในห้องสรงใต้ซางหกดตรงที่น้ำไหลลง โดยเอาใบกล้วยปูพื้นแล้วเอาหญ้าแพรกและใบกุน ๗ ใบ ใบยอ ๗ ใบ วางไว้บนใบกล้วย แล้วจึงวางศิลาอาสน์ทับชั้นบน

— โองน้ำหอม คือ อย่างอบน้ำสำหรับสรง เตรียมน้ำหอมใส่ไว้ให้เต็ม น้ำหอมนั้น ใช้แก่นจันทน์หอมและขมิ้นหอมฝนใส่น้ำ หรือจะมีน้ำอบด้วยก็ได้

โองหานี้ นิยมจัดไว้ทางศาลาโรงธรรมพอสมควร (ประมาณสัก ๑๐-๑๕ วา ก็ได้) ทางเดินจากศาลาโรงธรรมไปถึงโองหานั้นใช้ผ้าขาวปูลาด (อย่างลาดพระบาท เวลาในหลวงเสด็จ) สองข้างทางนั้นปลูกต้นกล้วย ต้นอ้อยไว้เป็นระยะ ๆ อย่างมีระเบียบ เมื่อบนใช้ผ้าขาวคาดเป็นเพดานตลอดทางเดิน

การแห่และงันกองหด

ในวันโฮม เมื่อได้ตั้งกองหดเรียบร้อยแล้ว เวลาประมาณบ่าย ๓ โมง จะมีการแห่กองหดรอบโบสถ์หรือศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) แล้วแต่จะเห็นสมควร โดยจัดขบวนแห่อย่างสวยงาม ในขบวนแห่นั้นจะมีการหามพระสังฆเถระ ซึ่งจะเป็นประธานในพิธีนั้นนำหน้าขบวนตามด้วยหามพระภิกษุสามเณรผู้ได้รับเถราภิเษก มีคนอุ้มผ้าไตร ถือบาตรและเครื่องกองหด-เครื่องประกอบกองหด เดินตามกันเป็นขบวนมีการตีฆ้อง กลอง ตีตีพิน เป่าแคน เป่าปี่ สีซอ ฯลฯ จุดพลุ จุดตะไล อย่างครึกครื้น มีขื่อน่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือผู้ได้รับเถราภิเษกนั้นจะสวมห่อหมกาบ หรือวอมกาบ (กระโจมมงคล) บนศีรษะ และถือตาลปัตรทุกองค์ ครั้นแห่เสร็จแล้ว ก็จะนำเครื่องกองหด-เครื่องประกอบกองหดทั้งหมดกลับไปตั้งไว้บนศาลาโรงธรรมตามเดิม

ครั้นถึงตอนเย็น เวลาประมาณ ๑-๒ ทุ่ม ก็จะมีงันกองหด (สมโภชกองหด) โดยนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์บนศาลาโรงธรรม และมีมหรตพสมโภชตลอดคืน ถึงตอนเช้าวันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันงานมีการถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์แล้วมีธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

พิธีสถาปนา การประกอบพิธีทอดสงฆ์ หรือเถรภิเษกนั้น ส่วนมากใช้ศาลาโรงธรรม เป็นโรงพิธี และนิยมประกอบพิธีในตอนบ่ายของวันงาน ซึ่งการประกอบพิธีสถาปนา หรือเถรภิเษกนั้น มีขั้นตอนดังนี้

๑. ชาวบ้านและชาววัดประชุมพร้อมกันที่ศาลาโรงธรรม
๒. นิมนต์ผู้ที่จะได้รับเถรภิเษกนั่งบนอาสนะที่จัดไว้เฉพาะ
๓. นิมนต์พระพิธีที่รับสวดชยันโตนั่งบนอาสนะ
๔. จัดให้มีพราหมณ์ ๔ คน นุ่งขาวห่มขาว ถือไม้หลาด คือไม้แบนๆยาวประมาณ ๑ วา ยืนเฝ้ารักษาประจำอยู่ที่ ๔ ทิศของโองหุด
๕. เมื่อได้มงคลฤกษ์แล้ว พระเถระผู้เป็นประธานในพิธีมอบตาลปัตรให้ผู้ได้รับเถรภิเษก สวมววมกาบ (กระโจมมกอล) ให้ทุกรูป ยืนไม้เท้าเหล็กให้ผู้ได้รับเถรภิเษกจับแล้วจึงออกจากโรงพิธี (ศาลาโรงธรรม) เข้าสู่ห้องสงฆ์ที่โองหุด
๖. คฤหัสถ์ผู้ชายทอดตนถวายเป็นสะพานให้ผู้จะได้รับเถรภิเษกเดินเหยียบเข้าสู่ห้องสงฆ์ โดยพร้อมกันนอนคว่ำเรียงเป็นแถว ตั้งแต่โรงพิธีถึงห้องสงฆ์
๗. เมื่อถึงห้องสงฆ์แล้ว พระเถระผู้เป็นประธานในพิธีพร้อมทั้งพระพิธีพากันจุดเทียนกิ่งบนราวเทียนข้างโองหุด แล้วพระพิธีเดินกลับโรงพิธี พระเถระคงอยู่ในห้องสงฆ์
๘. พระเถระผู้เป็นประธานถอดววมกาบจากศีรษะของผู้ได้รับเถรภิเษก จับบ่าซ้ายขวา หมุน ๓ รอบ เป็นทักษิณาวรรต (ขณะที่ผู้ได้รับเถรภิเษกยืนอยู่) เสร็จแล้ว นิมนต์ให้นั่งบนศิลาอาสน์ ดังกล่าวแล้วในข้อ (๗) (แต่บางแห่งให้นั่งบนเก้าอี้ วางเท้าเหยียบก้อนหินหรือแผ่นหิน) โดยให้ผู้ได้รับเถรภิเษกนั้นหันหน้าไปทางทิศหัวใจเป็นตามวันนั้น ๆ คือ

วันอาทิตย์	หัวใจเป็น	อยู่ทางทิศอุดร
วันจันทร์	„	อยู่ทางทิศหรดี
วันอังคาร	„	อยู่ทางทิศอีสาน
วันพุธ	„	อยู่ทางทิศบูรพา
วันพฤหัสบดี	„	อยู่ทางทิศอาคเนย์
วันศุกร์	„	อยู่ทางทิศพายัพ
วันเสาร์	„	อยู่ทางทิศทักษิณ

๙. เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้ได้รับเดราภิเษกก็จะทำพิธีจุดเทียนเล่มเบ็ญ โดยมีคนนำเทียนเล่มเบ็ญทั้งคู่ไปตั้งไว้ตรงหน้าแล้วจุดเทียนเล่มบาททั้งคู่ส่งถวาย พระผู้ได้รับเดราภิเษกรับแล้วเอาเทียนเล่มบาทนั้น (เป็นเทียนชนวน) จุดเทียนเล่มเบ็ญพิธีจุดนั้น เอาเทียนเล่มบาทที่มีมือขวาถือ จุดเทียนเล่มเบ็ญที่ตั้งอยู่ข้างซ้าย เอาเล่มที่มีมือข้างซ้ายถือ จุดเทียนเล่มเบ็ญที่ตั้งอยู่ข้างขวา คือจุดไขว้มือกัน ที่แรกใช้มือขวาทับมือซ้าย แล้วกลับซ้ายทับขวา และกลับขวาทับซ้ายอีก เป็น ๓ หน แล้วมอบให้คนนำไปติดไว้ที่ราวเทียนข้างข้างหค

๑๐. เมื่อพระผู้ได้รับเดราภิเษกจุดเทียนเล่มเบ็ญเสร็จแล้ว ญาติโยมก็จะพร้อมกันทำพิธีถวายผ้าไตรและเครื่องเดราภิเษก โดยตั้งนม ๓ จบ แล้วกล่าวคำถวาย พระผู้ได้รับเดราภิเษกเปล่งวาจา “สาธุ” ครั้นแล้วคฤหัสถ์ผู้เป็นประธานก็จะนำผ้าไตรไปถวาย พระผู้ได้รับเดราภิเษกรับไปทำกัปปะพินทุตามพระวินัย แล้วมอบให้คนถือผ้าไตรไว้

๑๑. ครั้นแล้วฆราวาสญาติโยม ก็พร้อมกันกล่าวคำถวายน้ำหอมสำหรับสงฆ์ แล้วนำน้ำหอมไปถวายพระเถระผู้เป็นประธานในพิธี พระเถระรับน้ำหอมแล้วได้ทำพิธีสงฆ์ให้ก่อน โดยสงฆ์ที่ศรัทธาผู้ได้รับเดราภิเษก ขณะนั้นพระพิธีก็เริ่มสวดชยันโต (บางแห่งสวดชยันน้อยชยันใหญ่) พร้อมทั้งมีการสั่นฆ้องชัย ตีกลอง ฯลฯ จุดพลุ จุดตะไล อย่างครึกครื้น พระสงฆ์และฆราวาสญาติโยมชายหญิง ทุกวัยที่ไปร่วมพิธีก็จะนำน้ำหอมไปสงฆ์ โดยเทลงที่ข้างหคส่วนที่อยู่นอกห้องสงฆ์ (น้ำจะไหลไปรดผู้ได้รับเดราภิเษกที่นั่งอยู่บนศิลาอาสน์ในห้องสงฆ์)

๑๒. เมื่อทำการหคสงฆ์ (เดราภิเษก) เสร็จแล้ว พระเถระผู้เป็นประธานก็จะให้พระผู้ได้รับเดราภิเษกตีฆ้องชัย โดยใช้กำปั้นตีให้ดัง ๓ ลา ขณะตีนั้นให้อริษฐานในใจว่า สีหนาทิ นทนฺเต เต ปริสาสุ วิสวทา ว่า ๓ หน พร้อมกับการตีฆ้องนั้น ฆราวาสญาติโยม ก็จะพากันส่งเสียงขึ้นพร้อมกันว่า

สำเร็จ !

ซา !

กู !

คือส่งเสียงขึ้นพร้อมกัน ๓ หน ตามระดับชั้นของผู้ได้รับเดราภิเชก

๑๓. ครั้นแล้วผู้ได้รับเดราภิเชกจึงลุกจากที่นั่งไปรับผ้าไตรมาครอง พระ
เถระผู้เป็นประธานมอบตาลปัตรให้ทุกรูป แล้วยืนไม่ทำเหล็กให้จับ แล้วจูงขึ้นไปบน
ศาลาโรงธรรม พระวาสนผู้ชายก็จะทอดตนถวายเป็นสะพาน โดยนอนคว่ำเป็นแถวให้ผู้
ได้รับเดราภิเชกเดินเหยียบขึ้นสู่โรงธรรมอีก

๑๔. ครั้นที่ประชุมพร้อมแล้ว พระวาสนญาติโยม ก็จะพากันจุกฐูปเทียนบูชา
พระ ไหว้พระและรับศีล โดยพระผู้ได้รับเดราภิเชกที่มีอาวุโสกว่าเป็นผู้ให้ศีล (บาง
ถิ่นให้ผู้ได้รับเดราภิเชกทุกรูปให้ศีลพร้อมกัน)

๑๕. ครั้นแล้วผู้เป็นประธานฝ่ายพระวาสน หรือศาสนบัณฑิต จะอ่านหลา
เงิน-หลาคำ (หรือธัมม-สุพรรณบัฏ) เมื่ออ่านจบวาระแรก ก็ตีฆ้องชัย ๑ ที ให้เสียง
สาธุการ ๑ ครั้ง เมื่ออ่านจบวาระที่ ๒ ก็ตีฆ้องชัย ๒ ที ให้เสียงสาธุการ ๒ ครั้ง เมื่อ
อ่านจบครั้งที่ ๓ ก็ตีฆ้องชัย ๓ ที ให้เสียงสาธุการ ๓ ครั้ง เสร็จแล้วผู้เป็นเจ้าศรัทธา
ก็ถวายหลาเงิน-หลาคำ และเครื่องกองหุดตลอดไทยธรรมทั้งปวงที่กล่าวนี้ว่าตามที่ได้
เคยพบเห็นมาในบางท้องถิ่นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ “การยกย่องให้ดำรงตำแหน่ง
ย่อมมีพิธีสงฆ์ทุกชั้น เรียกว่า สด คือรดน้ำ สถานที่ทำพิธีและสงฆ์นั้น เดิมแต่เจ้าภูมิ-
ปาละยังเป็นเจ้าของนั้นจะเป็นอย่างไรหาทราบไม่ ครั้นมาปุณหลัง ราษฎรเป็นเจ้าของ
ทำพิธีกันที่วัด ตั้งพิธีสวดมงคลกันโบสถ์หรือศาลา ตั้งที่สงฆ์ให้ห่างออกไปพอสมควร
ทางที่จะออกไปหาที่สงฆ์ ปลูกต้นกล้วย ต้นอ้อยทั้งสองข้าง กันเพดานในเบื้องบน
ที่สงฆ์นั้นก็ปลูกต้นกล้วย ต้นอ้อยโดยรอบ เว้นทางเข้าไว้ในห้องสงฆ์นั้น มีกั้นหิน
วางทับใบคูน ใบยอ เรียกว่า หินมงคล สำหรับนั่งสงฆ์และมีรางทำด้วยไม้ลงรักปิดทอง
รูปเหมือนเรือหัวนาค เคียว ๑ บ้าง ๓ เคียวบ้าง ๗ เคียวบ้าง มีราวเทียบอยู่กลาง ยาว
ไปแต่หัวตลอดท้าย เมื่อตั้งรางนั้น ส่วนตัวให้อยู่ภายนอก ส่งแต่หัวนาคเข้าไปในห้อง
สงฆ์ ให้ท่อน้ำที่จะไหลออกจากรางนั้นตกลงพอดีตรงกับก้นหินมงคลนั้น มีผ้าขาวห่อ
ปากท่อสำหรับกรองน้ำ ในห่อนั้นก็มีเครื่องที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ใส่ไว้หลายอย่าง คือเครื่อง
รางนั่นเอง หรือบางทีก็ใส่ไว้ในรางทีเดียว ที่ได้นามว่าเครื่องรางก้นางจะไปจากนี้ และมี
ผู้นั่งห่มผ้าขาว ๔ คน สมมติว่าเป็นพรหมณ์ ถือไม้หลาเป็นไม้แบน ๆ ยาวขนาด ๑ วา
J. Natl. Res. Council Thailand, 1982, 14 (1)

ยื่นรักษาพิศทั้ง ๔ อยู่ ล้อมที่ทรงนั้น ครั้นสวดทำพิธีเสร็จแล้วได้สุภฤกษ์ พระสังฆเถระ
 ก็ส่งไม้เท้าให้แก่ผู้จะได้รับสรงนั้นจับ แล้วท่านก็จึงออกจากโรงพิธีเข้าสู่ห้องสรง พระสงฆ์
 ทั้งหลายต่างจุดเทียนกิ่ง แล้วก็เดินตามออกไปที่สรงนั้นติดเทียนไว้ราวกลางรางนั้น
 เมื่อพระสังฆเถระสรงแล้ว ต่างก็พากันเทน้ำพุทธมนต์นั้นลงในราง ครั้นเสร็จแล้ว
 ทายกทายิกาก็เทน้ำลงในรางโดยลำดับ เมื่อการสรงเสร็จแล้ว ยังไม่ทันลุกจากที่ ให้ศิ
 ษณ์ช่วยด้วยกำป็น ๓ วาระ ขณะนั้นให้เสกในใจว่า สีหนาทำ นทนุเต เต ปริสาสุ
 วิสารทา ๓ เทื่อ แล้วจึงลุกไปครองผ้า เมื่อเสร็จแล้วก็เข้าไปในโรงพิธี เพื่อรับเครื่อง
 ไทยธรรม คือพิธีอันนี้เมื่อราษฎรเป็นเจ้าของแล้ว ก็กลายเป็นการบำเพ็ญบุญไป ผู้ที่เป็น
 เจ้าศรัทธา ย่อมแสวงหาเครื่องบริวารที่ควรแก่สมณบริโภคเหมือนจะบวชนาค มีพิเศษ
 กว่าบวชนาคก็คือ มีหิรัญบัฏและสุพรรณบัฏ ที่เรียกว่าหลาบเงิน—หลาบคำ คือแผ่นเงิน
 แผ่นคำให้เป็นแผ่นลวงกว้างเป็นขนาด ๒ นิ้วหรือ ๓ นิ้ว ไม่กำหนด แต่ลวงยาวนั้นมี
 กำหนดดังนี้ ถ้าเป็นสำเร็จ ยาวเพียงตา คือวัดแต่หางตาข้างขวามาจดหางตาข้างซ้าย
 ถ้าเป็น ซา ยาวเพียงหู คือวัดแต่หูข้างขวามาจดหูข้างซ้าย เป็น กุ ยาวขอบง่อน คือ
 วัดรอบศีรษะไปจดกันที่ท้ายทอย เรียกคำสั้นว่า สำเร็จเพียงตา ซาเพียงหู คุขอบง่อน
 ดังนี้ และมีเทียนเล่มบาทคู่ ๑ เทียนเล่มเบี่ยคู่ ๑ ที่ว่าเล่มบาทนั้น ก็คือทำด้วยซี่ผึ้งหนัก
 ๑ บาท ที่ว่าเล่มเบี่ยนั้นก็คือปั้นด้วยซี่ผึ้งหนัก ๒ บาท ส่วนเล่มเบี่ยนั้น เอามะพร้าวอ่อน
 มาซ่อมทำเป็นเชิงตั้งได้ และมีเทียนกิ่งอีกมาก สำหรับถวายพระจุดออกไปติดที่ราวราง
 สรง เทียนกิ่งนั้นเล่มเล็ก ๆ ทำเป็น ๑ กิ่ง คือเอาเทียนเล่ม ๑ มาหักกลาง กะยาวออกไป
 เท่ากัน แล้วเอาไปติดพันเข้าที่ตรงกลางกับเทียนอีกเล่ม ๑ รูดขึ้นเบื้องบนก็เป็น ๓ กิ่ง
 พิธีกองขณนี้ต้องมีเครื่องเหล่านี้ แต่จะหมายว่าทำเพื่ออะไรก็เหลือวิสัย นอกจากตอบ
 ว่าเพื่อบูชาพระไตรรัตน์

เมื่อท่านผู้ที่จะรับศกเข้าไปในโรงพิธี นั่งที่สมควรดังที่กล่าวนั้นแล้ว มีผู้
 ยกเทียนเล่มเบี่ยไปตั้งไว้ที่ตรงหน้าทั้งคู่ แล้วจุดเทียนเล่มบาททั้งคู่นั้นส่ง ครั้นรับแล้วก็
 เอาเทียนเล่มบาทนั้นจุดเทียนเล่มเบี่ย แต่พิธีจุดนั้นเอาเล่มที่มีมือข้างขวาถือจุดเล่มที่ตั้งอยู่
 ข้างซ้าย เอาเล่มที่มีมือข้างซ้ายถือจุดเล่มที่ตั้งอยู่ข้างขวา ไขว้มือกัน ทีแรกใช้มือขวา
 จับมือซ้ายแล้วกลับซ้ายกับขวา กลับขวาทับซ้าย ๓ หน จบกัน นี้ทำเพื่ออะไร ก็ยัง

ไม่มีทางตอบ แล้วก็ให้ศีล ครั้นเสร็จตอนนั้น ต่อไปราชภฏบัณฑิตก็อ่านหิรัญบัฏสุพรรณ-
 บัญ เมื่ออ่านจบวาระแรก ก็ตีฆ้องชัย ๑ ที ให้เสียงสาธุการ ๑ ครั้ง เมื่อจบวาระที่ ๒
 ก็ตีฆ้องชัย ๓ ที ให้เสียงสาธุการ ๓ ครั้ง เมื่อจบส่วนนี้แล้ว ผู้เป็นเจ้าศรัทธาก็ถวาย
 บริหารทั้งปวง เป็นเสร็จพิธีสงฆ์เท่านี้”^๑

คำจารึกหลาเงิน—หลาบคำ ข้อความที่จารึกในหลาเงินนั้น มีแบบนิยมดังนี้

ศรี ศรี สุขุมังคฤคตมะ ที่มายุวัฒน์นะ พุทธสังกาช.....พิลาส เชียงฮม.....
 (เหมันต) กาลนิยม พรหมทินโนตม์ พระจันทร์แจ้งโชติไสแสง แฝงกับนักชัตตะยุคตมะ
 ราชาลีกษ์ ถึกหน่วยชื่อว่า.....(ภรณ์) ลูกไสตีสนิท อันสถิตอยู่ใน.....(เมษราชี) สุข
 ไสตีบเศรำ (ฝูงข้าเจ้าทั้งหลาย) ภายในมีสังฆราชกุมเจ้าเป็นเคำ ภายนอกมีเจ้า.....
 (ภูมิपालะ) เป็นประธาน กับทั้งบุตรหลานกรรมกรใหญ่น้อย สิบฮ้อยท้าวพญา พร้อม
 กันน้อมนำมา ยังบริหารแล่น้ำพุทธาภิเศก อติเรกพระพร แถมนามกรตีมยศ ฮด.....
 (นามเดิม) ขึ้นสู่พื้น..... (หิรัญญวราชตะปฎฎา สุวันเนรชตะปฎฎา) ให้ชื่อว่า.....
 (สำเร็จ.....ชา.....กู.....) ธรงคัมภีรปัญญาแลสุขุมปัญญา ศาสนูปัตถัมภ สัมปันนะวิโรจน์
 โชติपालะเจ้า เข้าสู่เถราภิเศกมุงกุล ขอให้วุฒิจำเรญวิรุพพะ ในพุทธศาสนาทุกเมื่อ
 เทอญ

บางท้องถิ่นนิยมใช้คำบาลีขึ้นต้นหรือลงท้ายคำจารึกว่า

โส อตุลทุโธ สุขิโต	วิรุพโห พุทธสาสเน
อโรโค สุขิโต โหติ	สห สพเพหิ ศาติภิ
จตุตาโร ธมมา วฑฒนุติ	อายุ วณุโณ สุขิ พล

คำจารึกหลาเงิน—หลาบคำนี้ บางท้องถิ่นที่หาหลาเงินไม่ได้ขนาดตามกำหนด
 พอจะใช้จารึกข้อความให้จบครบถ้วนได้ ก็ใช้ใบลานจารึกแทน เวลาอ่านก็อ่านใบลาน
 นั้น ส่วนหลาเงินใช้จารึกเพียงนามเดิมและชั้นยศของผู้ได้รับเถราภิเศกเท่านั้น

การสู่ขวัญบาศรี

เมื่อทำพิธีสถาปนาหรือพิธีเถราภิเศกเสร็จแล้วก็จะมีการสู่ขวัญบาศรีผู้ได้รับ
 เถราภิเศกทุกรูป วิธีทำนั้นให้ผู้ได้รับเถราภิเศกนั่งล้อมขันบาศรี พรหมณ์เริ่มทำพิธี
 ตามลำดับดังนี้

๑. ป่าวเทวดา (ชุมนุมเทวดา) ซึ่งมีคำป่าวดังนี้

อายนุตุ โภนุโต เทวา คุราเทพดาเจ้าถ้วนทุกหมู่ อันสถิตอยู่ทุกแห่ง
ห้องจักรวาล อันเนาในสถานทุกเทศ ท้วน่านน้ำเขตไพโรพนอม ท้วทังจอมคอยดง
ห้วยหาด ท้วทังอากาศเวหน ภายควงบนฝูงมวลงแมนทุกสำ ถ้วนหน้าพร้าอินทร์พรหม
ทังพญาสมทนองอาจ ทังท้าวราชจุโลกบาล ผู้บริหารทวยโลก ให้หายโศกอยู่สวัสดิ์
ทังนางธรรณีแลอสูรครุฑนาค ทุกภาก้านางน้อยเมขลา ทังมเหสักขามวลหมู่ เชิญมาสู่
เขตตั้งพิริ อันฝูงข้าดำดีตกแต่งไว้ ขอเชิญเทพให้สรวงสวรรค มาเซวพะลันห่อนให้ข้า
ฮีบอ่วยหน้าเสด็จถ้วนลงมา เทียวเทอญ

๒. คำสุตขวัญ ถิ่นโม ๓ จบ แล้วว่าคำสุตขวัญเป็นทำนองฮ่ายดังนี้

ศรีศรี สิทธิพระพร บวรดิเรก อเนกเตโช ชยตุ ภว ชัยะมังคละ
มหาสิริมังคละศ ศาสตรเทพพร้อมอากม ชุนบูรณบุณแปลงแล้ว ให้ลูกแก้วออกกินเมือง
ฤทธิเฮืองตรงแทน มือนี่แม่นมหาคุณ ชุนแดนตาแต่งแล้ว ให้ลูกแก้วกึ่งลงมา เป็นราชา
สืบสร้าง เมืองมิ่งกว้างนาคอง วันนีปองเป็นโชค ไตรโลกย้อมลือฮา ธรรมานุกาพียง
เป็นเจ้าจอมมิ่งเมืองแมน ธรรมแทนแดนถนัดล้ำ มือนี่ข้าคุณคงพญาจักรธรรม ทศราช
พรหมนาคเล่าแถมพร พระอัสวรหลอนแถมโชค พระนารายณ์โยคสิทธิชัย ท้าวสหัสสนัยน์
ประสาทฝนท่าแก้ว ใจผ่องแผ้วบริสุทธ์ อุตตมะโชค อุตตมะโยค อุตตมะกิติ อุตตมะนาที
อุตตมะศรีพิลาศ อินทร์พาทพร้อมไตรยางค์ ทังนางศาคาคู่ พร้อมกันอยู่สอนลอน
อาทิตย์จรจันทรลักษ์ อังการถึกมหาชัย พุทธพิศไปเป็นโชค ศุภร์เสาวโยคเดชมุงคุณ
อันเป็นผลบุญหลายประโยชน์ อุตตมะโชคแท้ดีหลี มเหสักข์ให้หลังล้ำโลก ให้หายทุกข์โศก
นานา อภัยะราชาขึ้นตรงแทน หายโภยแม่นวันดี กัดมหาชาติเมื่อชอดบู่ สถิตอยู่เย็นใจ
ท้าวศรีสฤษฏ์ชัยภูวนาถ นิมนต์ราชบุตตา ให้คืนเป็นราชาคังเก่า เป็นเจ้าเล่าสองที วันนี
เป็นดีดีทั้งห้า เจ้าฟ้าเล่าแถมคุณ พรหมณาบุณปองราช พรแก้วอาจสืบประการ วรรณ
ท้วงอาจ ขึ้นสู่ราชเร้งไญ วันนีโพธิญาณตนหน่อฟ้า ธรรมเทศกล้าเสวยเมือง พระบุญเฮือง
กุ่มครองไพร่ ทศราชไต่ตามธรรม จำนำสัตว์ให้พัน วันนีดีสิ้นล้นพันประมาณ หนุमान
ใจผ่องแผ้ว นิรมิตผาสาทแก้วก่อแปลงเมือง นาคองเฮืองทศราช เชียงเคืออาจชุนเม็ง

เงินยางแข็งเนาเนืองคับคั่ง สะพรั่งพร้อมฝูงหมู่เสนา เคาตามาเป็นปรีวารแวดล้อม มาอยู่
 อ้อมทุกหมู่โยธา ทังนาคานาคีกรุฑนาค ทุกภาคพร้อมธรรณี เมขลาศรีสาวถ้าว เชื้อท่อน
 ท้าวบรมศวร บรบวรณัฎฐีกกล้า เอาแผ่นผ้าขี่ทางยาน กุมภะกันคารยมราช จตุโลก
 อาจองค์หลวง ทังควงบนบูรรม เจ้าฟ้า เตชะกล้ากว่าสิ่งทังหลาย จึงหยั่งหยายพระพร
 แลดวงจุ่ม ลงมาค้อมฝูงคน ให้หายความกังวลเดือดร้อน โภยพยาธิซ่อนพ่ายไป ทังภายใน
 แลภายนอก แคนค้าวชอกคีรี พระรัสสีสิทธิเดช จบเพทพร้อมอาคม นิยมประสิทธิ์
 ประสาท พรแก้วอาจดวงดี มือนี่แม่นมือสันต์ วันนีแม่นวันชอบ ทังประกอบด้วยสักขี
 งามยามดี เป็นศรีสิทธิชัยยะมังคลาติแรก อเนกสวัสดิ์ แท้ดีหลีแลเนา

บัดนี้ฝูงข้าน้อย ไฉนช่วยยนิสสะออน ขอโอมอ่านโอยพรแก้ว...ผู้ตรงคุณ
 ความมาก ข้าน้อยหากขอวอน คุณอนุสรณ์สามสิ่ง คือรัตนตรัยแก้วกิงดวงดี กับทั้ง
 คุณประเสริฐศรีทุกแห่ง จบแหล่งหล้าสรวงสวรรค มาเสกสรรเป็นพระพรแก้ว อันกล่าว
 แล้วคือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ อาโรคะยะ ปฏิภาณะ อธิปติ คุณสารสมบัติมีทุกเหียง
 ขอเดชาบุภาพเคื่องท้าวธรรณี คือตั้งแสงพระสุริย์ส่องสว่างโลก หายทุกข์โศกสวัสดิ์ ชยตุ
 ภาว์ ชยมงคล จงเป็นชัยมงคลอันแว่นเียง ถ้วนทุกสิ่งบรมบรรณ นั้นเทอญ

เมื่อว่าคำสุทศขวัญเสร็จแล้ว ก็จะทำพิธีผูกแขนผู้ได้รับเถราภิเษก เป็นเสร็จพิธี
คำเรียกชาวบ้านชาววัด

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีคำเรียกชาวบ้านชาววัดแตกต่างจากภาคอื่น ๆ
 กล่าวคือ

สามเณร เรียกว่า จัว หรือ หม่อมจัว อ้ายจัว เมื่อลาสิกขาจากภาวะสามเณร
 แล้ว เรียก เชียง หรือ อ้ายเชียง

พระภิกษุ เรียกว่า เจ้าหัว สมภาร เรียกว่า เจ้าหัวใหญ่ หลวงพี่ เรียกว่า
 เจ้าหัวอ้าย หลวงลุง เรียกว่า เจ้าหัวลุง ฯลฯ หลวงตา (คนเคยมีเมียแล้วบวช) เรียกว่า
 เจ้าหัวพ่อ พระภิกษุหนุ่มทั่วไป ญาติที่ใกล้ชิด นิยมเรียกว่า หม่อม เช่น หม่อมบุญมี
 หม่อมจันทร์ เป็นต้น เมื่อลาสิกขาจากภาวะภิกษุแล้ว เรียก ทิต

พระภิกษุสามเณรที่ได้รับเถราภิเษกแล้ว มีคำเรียกตามชั้นยศนั้น ๆ คือ ถ้า
 เป็นชั้นสำเร็จ พระภิกษุเรียกว่า เจ้าหัวสำเร็จ สามเณรเรียกว่า จัวสำเร็จ เป็นชั้น ซา

พระภิกษุเรียกว่า เจ้าหัวชา สามเณรเรียกว่า ชาจัว (อาจมาจาก ราชจัว) เป็นชั้นครู
พระภิกษุเรียกว่า เจ้าหัวครู สามเณรเรียกว่า ครูจัว พระภิกษุที่ได้รับเถรภิเษกแล้ว
เมื่อสึกออกมา เรียกว่า จารย์สำเร็จ จารย์ชา จารย์ครู จารย์ครูหลักคำ จารย์ครู
ตุ๊กแก้ว จารย์ครูยอดแก้ว ตามชั้นที่ได้รับ

ฝ่ายฆราวาสนั้น พระภิกษุสามเณรเรียกโยมผู้ชายว่า พ่อออก เรียกโยม
ผู้หญิงว่า แม่ออก ถ้ามีศักดิ์เป็นท้าวเพี้ย หรือเจ้าเมือง เรียก ญาพ่อออก ญาแม่ออก
เรียกญาติโยมทั่วไปว่า ออกตน เรียกพระสงฆ์ผู้ใหญ่ทั่วไปว่า ญาท่าน หรือ อาญาท่าน
เด็กวัดเรียกว่า สังการี คนงานในวัดเรียกว่า กระโยมวัด

สรุป

ประเพณีเถรภิเษกนี้ ได้รวบรวมขึ้น โดยมีความมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่และ
อนุรักษ์ประเพณีอันดีงามนี้ไว้มิให้เสื่อมสูญ ด้วยเห็นว่าประเพณีอันดีงามนั้น เป็น
เครื่องหมายแห่งความเจริญ เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ของชาติ
และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคมให้เกิดความปรารถนาดีและความสามัคคีใน
ชาติ ทำให้ชาติมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ประเพณีอันดีงามจึงควรได้รับการส่งเสริม
เผยแผ่ให้แพร่หลายยิ่งขึ้น และควรอนุรักษ์ไว้ให้คงเป็นมรดกสืบทอดต่อไปในอนาคต

แต่ในปัจจุบันนี้ พิธีเถรภิเษกซึ่งเป็นประเพณีอันดีงาม ทรงคุณค่ามีสาระ
ประโยชน์ก็มีการปฏิบัติน้อยลงทุกที หากประเพณีเถรภิเษกต้องสูญสิ้นไป ก็เท่ากับว่า
ชาติไทยได้สูญเสียมรดกอันล้ำค่าของชาติไปอย่างน่าเสียดาย

ผู้เขียนได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีเถรภิเษก
คุณสมบัติของพระภิกษุสามเณรผู้ควรได้รับเถรภิเษก ตำแหน่งสมณศักดิ์ทางภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ วิธีการต่าง ๆ เป็นต้นว่า การตั้งเครื่องไทยทาน (กองหต) การตั้ง
โรงพิธี (โองหต) การสมโภช (การงัน) ขั้นตอนในการประกอบเถรภิเษก รวมทั้งได้
เน้นถึงความสำคัญของการสู่ขวัญบาตรี อันเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งในชีวิตของชาวอีสาน
นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงสังคมชาวดัตและสังคมชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่ง
มีความแตกต่างจากสังคมทางภาคกลางและภาคอื่นๆ หลายประการ ควรแก่การศึกษา

บรรณานุกรม

๑. พระมหาปรีชา, ปริญญาโท. ประเพณีโบราณไทยอีสาน. ศิริธรรม, อุบลราชธานี, ๒๕๑๖.
๒. ศูนย์กันคว่ำวัดโพนพระเนา, วัฒนธรรมโบราณลาว. นครเวียงจันทน์, ๒๕๑๐. (อักษรลาว)
๓. พระอาจารย์มหาปาล, อานนุโท. ประเพณีลาว. นครเวียงจันทน์, ๒๕๑๗. (อักษรลาว)
๔. กรมวรรณคดี ประเทศลาว, ประเพณีโบราณภาค ๑. ๒๕๐๑. (อักษรลาว)
๕. ศรีจักร, พ. พระราชธรรมเนียมลาวล้านช้าง. สยามวิทยากร, ๒๕๑๙.

เอกสารอ้างอิง

๑. พระมหาวีรวงศ์, สมเด็จพระสังฆราช (ติสฺสโธ, อ้วน.) นิพนธ์ต่างเรื่อง. อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพหลวงพ่อกุศล ปัทมาภิกขุ (สุภะโยธิน), ๒๕๑๕.
๒. พระอริยานุวัตร, เขมจารีเถระ. ประเพณีเถรภิษกอีสาน. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูโพธิภิกขุ, ๒๕๐๗. (เรียบเรียง)
๓. ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๓ (ภาค ๗๐), กุรุสภา, กรุงเทพฯ, ๒๕๑๓.